

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна

Геолого-географічний факультет
Кафедра соціально-економічної географії
і регіонознавства

НАУКОВИЙ СЕМІНАР – НОВІТНІ НАПРЯМИ СУСПІЛЬНО- ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Навчально-методичний комплекс для самостійної роботи
студентів-магістрантів, які навчаються за спеціальністю
«Економічна та соціальна географія»

Харків – 2012

УДК 911.3:378.091.32(075.8)
ББК 65.04р3
Н50

*Схвалено методичною комісією геолого-географічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 7 від 17.05.2012 р.)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою геолого-географічного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 8 від 20.05.2012 р.)*

Н50 *Немець Л.М., Сегіда К.Ю., Яновська О.О.* **Науковий семінар – новітні напрями суспільно-географічних досліджень:** навчально-методичний комплекс для самостійної роботи студентів-магістрантів, які навчаються за спеціальністю «Економічна та соціальна географія». – Харків, 2012. – 40 с.

Навчально-методичний комплекс розроблений відповідно до робочої програми спецкурсу «Науковий семінар – новітні напрями суспільно-географічних досліджень» як одного з важливих для підготовки студентів-магістрантів, які навчаються за спеціальністю «Економічна і соціальна географія».

Мета: надання методичної допомоги студентам при підготовці до лекційних та семінарських занять при вивченні даного спецкурсу та розвиток навичок самостійної роботи для написання студентських наукових робіт, дипломної роботи магістра тощо.

Навчально-методичний комплекс розрахований на студентів-магістрантів денного та заочного відділень геолого-географічного факультету, які навчаються за спеціальністю «Економічна і соціальна географія». Він містить загальні відомості про курс, тематичний план (структуру) курсу, навчальну програму з вимогами до формування компетентностей студентів, тезовий зміст лекційної складової спецкурсу, список рекомендованої літератури, перелік тем і планів практичних та семінарських занять, методичні вказівки до їх виконання, питання до модульного контролю, систему оцінювання навчальних досягнень студентів.

УДК 911.3:378.091.32(075.8)
ББК 65.04р3

ЗМІСТ

Загальні положення спецкурсу.....	4
Структура спецкурсу	6
Зміст програми	7
Тезовий зміст лекційної складової спецкурсу	10
Рекомендована література	15
Теми практично-семінарських занять	19
Теми для самостійної роботи студентів	20
Тезовий зміст практичної складової спецкурсу	21
Індивідуальне навчально-дослідне завдання	22
Питання до підсумкового модульного контролю	23
Оцінювання результатів навчальних досягнень студентів.....	24
Додатковий інформаційний матеріал до спекурсу.....	25
<i>Додаток А.</i> Короткий словник основних термінів та понять	25
<i>Додаток Б.</i> Короткий словник сталих і синонімічних конструкцій наукового та офіційно-ділового мовлення.....	33
<i>Додаток В.</i> Деякі види науково-літературних робіт	35
<i>Додаток Д.</i> Розробка розгорнутого плану (плану-проекту) наукової роботи.....	36
<i>Додаток Е.</i> Типові помилки при підготовці наукової роботи до захисту	37
<i>Додаток Ж.</i> Перелік періодичних видань в галузі соціально-еконо- мічної географії для самостійного опрацювання студентами	38

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ СПЕЦКУРСУ

Метою курсу є формування у студентів знань про теоретичні та методичні основи здійснення наукових досліджень з суспільної географії – загальну схему наукового дослідження, особливості теоретичних і емпіричних досліджень, принципи та правила оформлення наукових робіт, методику роботи з науковою інформацією та літературою. Знання таких основ є засадами формування цілісного та комплексного погляду на географічну науку і сутність реалізації її наукових мети та завдань. Підготовка студентів до адекватного сприйняття нових актуальних проблем та напрямків подальшого прогресу системи географічних наук, необхідна, щоб навчити їх бачити та розуміти сутність географічних процесів та явищ, сформувані практичні вміння та навички, необхідні в подальшій самостійній роботі. Тож, **метою** вивчення даної дисципліни є засвоєння студентами знань з суспільної географії та методології економіко-географічного аналізу регіонального соціально-економічного розвитку в умовах формування ринкових відносин.

Завданнями курсу є:

- закріпити основи методології науки, її класифікацію та організацію;
- закріпити знання про теоретико-методологічні засади суспільної географії.
- вивчити напрямки наукових досліджень з проблем регіонального розвитку;
- студентам оволодіти методами планування і організації наукових досліджень;
- ознайомити студентів з підходами до накопичення інформації та економіко-географічного аналізу;
- набути навичок узагальнення та використання наукових досліджень у процесі підготовки курсових і дипломних робіт;
- опрацювати основні наукові доробки сучасних українських вчених з СЕГ;
- оволодіти навичками наукової діяльності з наукового напрямку «Економічна та соціальна географія».
- закріпити навички: роботи з джерелами наукової інформації, визначення основних етапів наукової діяльності, розробки алгоритму наукового дослідження.

В результаті вивчення курсу, **студенти мають знати:**

- нові напрямки в сучасній суспільній географії, її проблеми та перспективи розвитку;
- основних вчених представників суспільної географії та їх вклад в науку;
- алгоритм соціально-географічного дослідження;

- методи пізнання;
- основні джерела інформації;
- елементи наукового дослідження;
- мову й стиль наукової роботи.

В результаті вивчення курсу, студенти мають вміти:

- визначати проблемні ситуації в географії та протиріччя в ній;
- висувати наукові гіпотези, обґрунтувати її на основі виділення певної проблемної ситуації;
- вірно обирати тему дослідження;
- розробляти план дослідження;
- працювати з літературними джерелами;

У набутті знань з питань організації та методики наукових досліджень особливої уваги вимагає поєднання вивчення спецкурсу «Науковий семінар – новітні напрямки суспільно-географічних досліджень» з індивідуальною і самостійною роботою студентів. Навчання у формі самостійної роботи має не тільки закріпити набуті теоретичні знання, але й значно розширити та поглибити їх згідно з визначеними напрямками наукових досліджень. Виходячи з цього побудована програма лекцій та складені завдання практичних занять спецкурсу «Науковий семінар – новітні напрямки суспільно-географічних досліджень».

СТРУКТУРА СПЕЦКУРСУ

Назви модулів і тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Усього	у тому числі					Усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	ср		л	п	лаб	інд	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
МОДУЛЬ 1. Проблеми та напрямки суспільно-географічних досліджень												
Тема 1. Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі	6	2	1			3	6					6
Тема 2. Інформаційне забезпечення наукових досліджень	7	2	1			4	7	1				6
Тема 3. Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень. Сучасна наукова проблема	8	2	2			4	7	1				6
Тема 4. Планування і організація суспільно-географічних досліджень	8	2	2			4	7	1				6
Тема 5. Основні елементи наукового дослідження	8	2	2			4	8	2				6
Тема 6. Методи проведення наукового дослідження	7	2	2			3	8	2				6
Тема 7. Робота над літературними джерелами та джерела інформації	14	2	2			10	13	1				12
Тема 8. Узагальнення результатів наукового дослідження	9	2	2			5	11	2				9
Усього годин	67	16	14			37	67	10				57
Індивідуальне науково-дослідне завдання					14						14	
Усього годин	81	16	14		14	37	81	10			14	57

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

МОДУЛЬ 1. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМКИ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Тема 1. Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі. Значення науково-дослідної роботи як складової частини навчального процесу та її вплив на виховання і розвиток творчих здібностей у студентської молоді. Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості. Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Тема 2. Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Значення інформаційного забезпечення у процесі проведення наукового дослідження; характеристика існуючих класифікацій бібліографічних джерел та визначення переліку найважливіших періодичних видань, що широко використовуються в економіко-географічних дослідженнях; зразки складання бібліографії наукових літературних джерел. Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела економіко-географічної та економічної інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Тема 3. Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень. Сучасна наукова проблема Соціально-економічна географія на теренах СРСР. Нові напрямки СЕГ досліджень з кінця ХХ – на початку ХХІ ст. Нові змістовні етапи суспільно-географічних досліджень в Україні. Персоналії СЕГ та їх вклад в розвиток науки. Теоретичні (пояснення, передбачення). Наукова гіпотеза. Вимоги до висунення і формулювання гіпотез. Науковий закон. Емпіричні та прикладні дослідження. Методи емпіричного дослідження (спостереження порівняння, вимірювання, експеримент). Фундаментальні та прикладні дослідження. Визначення наукової проблеми. Наукові проблеми: теоретичні та емпіричні, загальні і часткові, фундаментальні і прикладні. Визначення проблем. Проблемна ситуація в суспільній географії.

Тема 4. Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Методи планування і організації досліджень суспільно-географічного спрямування. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-

економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікуються та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи. Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням. Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів /НДРС/, порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Тема 5. Основні елементи наукового дослідження. Особливості визначення об'єкта дослідження. Предмет дослідження як неодмінна, важлива складова наукової роботи. Мета дослідження та її роль. План наукового дослідження. Послідовність основних етапів наукового дослідження. Обробка результатів дослідження.

Тема 6. Методи проведення наукового дослідження. Прийоми розробки методики проведення наукового дослідження з проблем управління регіональним соціально-економічним розвитком. Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єкта та предмета дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати. Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Тема 7. Робота над літературними джерелами та джерела інформації. Вивчення літературних джерел. Обробка за принципом: «від простого до складного». Порядок і алгоритм обробки літературних джерел. Служби по випуску інформаційних видань. Бібліографічний опис. Власне переосмислення географічної інформації, що несуть оброблювані джерела. Інтернет технології в дослідженнях.

Тема 8. Узагальнення результатів наукового дослідження. Методи узагальнення результатів досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Систематизація результатів наукових досліджень.

Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу. Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Основні вимоги до написання статті за результатами наукових досліджень. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення. Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення. Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику. Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

ТЕЗОВИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ СПЕЦКУРСУ

Актуальність суспільно-географічних досліджень

Розвиток науки завжди соціально заданий, від цього залежить життєздатність цієї науки. СЕГ на теренах колишнього СРСР, а потім пострадянського простору дуже інтенсивно розвивалася на протязі всього ХХ століття. З кінця ХХ – на початку ХХІ ст. В Україні формуються нові напрямки СЕГ досліджень, що зумовлено новим соціальним замовленням, особливо необхідністю дослідження нових видів діяльності суспільства, в т.ч. її територіальної організації. Саме ці особливості зумовили трансформацію економічної географії в економічну і соціальну, а згодом – в суспільну.

Персоналії СЕГ: А. Синявський, К. Воблий, В. Садовський, С. Рудницький, В. Кубійович, М. Баранський, М. Колосовський, І. Вітвер, Ю. Саушкін, О. Діброва, М. Паламарчук, А. Ващенко, Ф. Трипілець, О. Смирнов. О. Шаблій, О. Топчієв, М. Багров... *(Самостійно визначити періоди та показати роль вчених в розвитку суспільної географії в Україні. До якого етапу відносяться напрямки: галузево-статистичний, антропогеографічний, районний, їх засновники?).*

Мета та завдання спецкурсу. Закріпити знання про теоретико-методологічні засади суспільної географії. Оволодіти навичками наукової діяльності з наукового напрямку «Економічна та соціальна географія». Опрацювати основні наукові доробки сучасних українських вчених з СЕГ. Закріпити навички: роботи з джерелами наукової інформації, визначення основних етапів наукової діяльності, розробки алгоритму наукового дослідження.

Структурні складові та форми роботи спецкурсу. Теоретичні заняття. Робота в залах бібліотеки та на кафедрі з джерелами наукової інформації під керівництвом аспірантів кафедри. Самостійна робота студентів, в тому числі і в Інтернеті. Підготовка реферату за темою власної магістерської роботи. Обговорення результатів семінару. Проведення залікового письмового модульного контролю. Підведення результатів диференційованого заліку.

Міждисциплінарні зв'язки. Програма семінару спирається на ґрунтовні знання з курсів: «Економічної та соціальної географії України»; «Соціальної географії»; «Географії населення»; «Теорії та методології географічної науки»; «Історичної географії»; «Системного аналізу в суспільній географії»; «Статистичних методів і обробки геоінформації»; «Суспільно-географічного прогнозування» тощо.

Алгоритм наукового СЕГ дослідження. Ключові онтологічні проблеми науки – це визначення її місця серед інших наук про суспільство та природу; обґрунтування об'єкта та предмета її дослідження; визначення мети та завдань, підходів та методів досліджень, способів та засобів досліджень тощо; визначення конкретних наукових напрямів дослідження.

Наукова проблема. Проблема у перекладі із старогрецької мови - *перепона, трудність або задача*. Це результат усвідомлення в науці проблемної ситуації, пов'язаної з труднощами розвитку подальшого пізнання. Виділяють проблеми:

- теоретичні та емпіричні;
- загальні і часткові;
- фундаментальні і прикладні

Призначення проблеми. Незалежно від класифікації точно і ясно вказувати на труднощі, які з'являються на початку будь-якого процесу дослідження, надаючи йому пошукового характеру.

Проблемна ситуація в науці. Це вираження невідповідності між ціллю дослідження та засобами її досягнення попередніми, існуючими в науці, методами та засобами – концептуальними і емпіричними способами і прийомами дослідження.

Протиріччя в науці. Це періодично виникаюча невідповідність між теорією та досвідом, мисленням та практикою в процесі їх розвитку. Основним двигуном пізнання і критерієм його істинності виступають досвід та практика.

Наукова гіпотеза. Це форма ймовірного наукового знання, в основі якого припущення про суть речей і явищ або причини, що їх зумовлюють. Під гіпотезою розуміють будь яке припущення, здогадку тощо, істинність яких залишається невідомою і які слугують для попереднього пояснення та передбачення нових явищ, подій та фактів (Г.І. Рузавін, 1999). Гіпотеза виникає тоді, коли набуте знання вже не може забезпечити розуміння сутності явища.

Рівні наукового знання географічної науки: теоретичний; емпірико-теоретичний; емпіричний.

Метод пізнання – це деяка специфічна процедура, яка складається із послідовності певних дій або операцій, застосування яких приводить або до досягнення поставленої мети, або наближає до неї (Г.І. Рузавін, 1999).

Класифікація соціально-географічних досліджень: теоретичні; емпіричні; прикладні. **Емпіричне дослідження.** Емпіричне дослідження (*переводиться з грецької як дослід*) – наукове дослідження, яке передбачає отримання фактофік-

суючого знання. **Методи емпіричного дослідження:** спостереження, порівняння, вимірювання, експеримент. На емпіричному та теоретичному рівні застосовуються також методи: абстрагування, аналізу і синтезу, індукції та дедукції, моделювання.

Загальна схема наукового дослідження.

1. Обґрунтування актуальності вибраної теми
2. Постановка мети та конкретних завдань дослідження
3. Визначення об'єкта та предмета дослідження
4. Вибір методів (методики)
5. Опис процесу дослідження
6. Обговорення результатів
7. Формулювання висновків та оцінка результатів дослідження

Вибір теми дослідження:

- Основні критерії при виборі теми:
- Актуальність
- Новизна і перспективність
- Наявність теоретичної бази
- Можливість виконання теми
- Зв'язок її з конкретними господарськими планами, програмами
- Можливість отримання теоретичного, економічного, соціального ефекту від її впровадження

Розробка плану дослідження. Наукове дослідження неможливе без попереднього та основного плану та календарного графіку роботи. Попередній план дає характеристику предмета дослідження (можливо на основі гіпотези). Робочий план має довільну форму, складається з переліку рубрик, об'єднаних внутрішньою логікою дослідження вибраної теми. В подальшому складається план-проспект.

План-проспект. Реферативне викладення питань, розміщених в логічному порядку, на основі чого й повинен викладатися весь зібраний дослідником матеріал. Послідовність та логічність визначається відповідними задачами дослідження, поставленими на початку для розкриття мети дослідження.

Робота над літературними джерелами. Після вибору теми починається робота над літературними джерелами. Для написання роботи магістра треба обробити приблизно 100 літературних джерел, з яких до списку ввійдуть приблизно 30–40. Вивчення буває «швидке» і «повільне». Після складання вибраних джерел починається їх обробка («повільне» читання) за принципом: «від простого до складного». Порядок: книги – статті (спочатку вітчизняні, потім іноземні).

Робота з джерелами інформації. Український інститут науково-технічної та економічної інформації – займається випуском інформаційних видань. А також – Книжкова палата України, центральні наукові бібліотеки, Інститут реєстрації інформації НАН України (електронна газета «Все всім»), реферативний журнал «Джерело», служби науково-технічної інформації міністерств і відомств тощо. Працюючи з джерелами потрібно робити повний бібліографічний опис. Головна теза – *записування власних думок під час праці над літературними джерелами.*

Науковий факт – як елемент дослідження. Наукові факти – складні елементи основного наукового знання, основа об'єктивних властивостей процесів, об'єктів, речей. На основі аналізу фактів встановлюються закономірності, формулюються закони, гіпотези тощо. В наукових фактах слід виділяти: новизну, точність, об'єктивність, достовірність тощо. Новизна наукового факту свідчить про новий, невідомий сьогодні предмет, явище, процес.

Джерела інформації:

Монографія – наукове видання, що містить наявність, розробку, обґрунтування (дослідження) певної теми (проблеми).

Матеріали наукових конференцій – збірник коротких повідомлень про розробки наукових проблем, встановлення та дослідження наукових фактів тощо.

Наукові статті в спеціальних журналах – розглядаються за окремими напрямками наук, належать, як правило, до достовірних джерел.

Цитування в науковій роботі – має важливе значення, точно передає думку автора (без перекручування), слугує для ідентифікації поглядів, допомагають при ***проведенні аналізу та синтезу інформації.*** Частіше застосовуються при виконанні огляду літературних джерел та попередніх досліджень. При цитуванні завжди має бути посилання на джерело з зазначенням відповідної сторінки.

Огляд літературних джерел. В науковій роботі застосовується типовий план огляду: загальна характеристика області дослідження, важливість її для науки і практики; класифікація напрямків дослідження в цій області, визначення невивчених проблем; опис методик дослідження та критичний їх аналіз; висновки, перелік невирішених проблем; формулювання основних напрямків дослідження, їх актуальність та мета.

Основні елементи наукового дослідження:

Об'єкт дослідження – частина матеріального світу, на яку спрямована увага дослідника (ЕГП, геосистема, соціогеосистема, ПРП, населення). Об'єкт – це процес, явище що породжує проблемну ситуацію і вибирається для дослідження. Об'єкт дослідження може бути традиційний або новий (процес розповсюдження СНІДу в суспільно-географічній системі).

Предмет дослідження – певний аспект, бік об'єкту дослідження, його досліджувані якості. **Предмет** міститься в межах самого об'єкта. **Об'єкт і предмет** співвідносяться як загальне і часткове між собою. В **об'єкті** виділяється певна частка, яка й виступає **предметом** дослідження. Саме **предмет** визначає тему наукової роботи, на нього спрямована увага дослідника.

Мета дослідження – запланований результат дослідження. Мета дослідження має бути досягнутою в результаті виконання ряду завдань роботи, про що чітко говориться у висновках.

План наукового дослідження

- Зміст.
- Перелік умовних скорочень.
- Вступ.
- Розділи основної частини (від 3 до 5).
- Загальні висновки.
- Бібліографія (література).
- Додатки.

В основних розділах роботи детально розглядається методика, алгоритм дослідження, узагальнюються результати.

Зміст розділів основної частини має точно відповідати темі роботи, розкривати її повністю. Другорядні елементи роботи виносяться в додатки.

Кожен розділ закінчується короткими висновками, а в кінці роботи – загальні висновки, які повністю відповідають поставленим меті та задачам дослідження. Вони мають бути чіткими та конкретними.

Мова і стиль наукової роботи. Ознакою наукової мови є – формально-логічний стиль викладу матеріалу. Науковий текст має вирізнятися завершеністю, логічністю, цілісністю. Наукова робота виконується **державною**, літературною мовою. **Вимоги:** відсутність експресії, використання прикметників (дають можливість точно вказувати достатні та потрібні ознаки понять); посилення на джерело інформації («за даними», «на думку»); діловий і конкретний характер опису явищ, процесів («було проаналізовано», «одержано»), **виклад від третьої** особи, відсутність «я», наявність «ми», «автор».

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. – М., 1983. – 350 с.
2. Баранский Н.Н. Научные принципы географии: Избр. тр. – М.: Мысль, 1980. – 239 с.
3. Баранский Н.Н. Становление советской экономической географии: Избр. тр. – М.: Мысль, 1980. – 288 с.
4. География в Московском университете. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 214с.
5. Голиков А.П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А.П. Голиков, П.О. Черномаз, Н.А. Казакова. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. – 48 с.
6. Економічна та соціальна географія: Навчально-методичний посібник з основ наукових досліджень, виконання курсових і кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності // Басманов Є.Ю., Куценко М.В., Немець Л.М., Панасенко Л.Г., Редін В.І., Редіна В.А., Юрченко С.О.; за заг. ред. Немця К.А. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. – 190 с.
7. Лямин В. С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. – М.: Мысль, 1978.
8. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. – 82 с.
9. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 253 с.
10. Научные работы: Методика подготовки и оформления. / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Амалфея, 2000. – 544 с.
11. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем / Константин Аркадьевич Немец. – Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005. – 428 с.
12. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. – Х., 2003. – 383 с.
13. Немець Л.М. Методичні вказівки з виконання та оформлення дипломних робіт зі спеціальності «Економічна і соціальна географія». – Харків, 2010. – 44 с.
14. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на прикладі Херсонської області) / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. – 112 с.

15. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов. – М., 1999. – 317 с.
16. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки: Курс лекций. – М.: Изд-во Москов. ун-та, 1976. – 421 с.
17. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
18. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посіб. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
19. Харвей Д. Научное объяснение в географии. – М.: Прогресс, 1974
20. Чорненький Я.Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента. Навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 208 с.
21. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2001. – 744 с.

Допоміжна

1. Алаев Э.Б. Географическое мышление и геопространственная парадигма // Изв. ВГО, 1981. – т. 113., вып. 5.
2. Ассонов Г.Ф. Информация в современном мире / Г. Ф.Ассонов, Т. А.Желток – К.: УКРНИИТИ, 1991. – 40 с.
3. Белуха Н.Т. Основы научных исследований в экономике. Учебное пособие. – К.: Гол. изд.-во изд.-го объединения «Вища школа», 1985. – 215 с.
4. Быков В.В. Методы науки. – М.: Мысль, 1974.
5. Географічна енциклопедія України. Т. 1-3. – К.: Укр. енцикл., 1989-1993.
6. Голіков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник А.П. Голіков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. К.: Либідь, 1996. 320 с.
7. Державний стандарт України. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. (ДСТУ 3008-95). Затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23.02.1995 р.
8. Жекулин В.С. Введение в географию: Уч. пособие. – Л.: ЛГУ, 1989.
9. Жекулин В.С. География в системе наук / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров. – Л.: Наука, 1987.
10. Захаров А. Как написать и защитить диссертацию / А. Захаров, Т. Захарова – СПб.: Питер, 2003. – 157 с.
11. Иванов М.М. и др. СИЛА: / управление наукой и нововведениями. – М.: Наука, 1990. – 191 с.
12. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. – М.: Высш. шк., 1991.
13. Канке В.А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / Виктор Андреевич Канке. – М.: Омега – Л, 2008. – 328 с.

14. Катаев А.В. Письменная научная работа студента: Методические рекомендации по выполнению для студентов экономических специальностей / А.В. Катаев, С.В. Оберемок – Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. – 86 с.
15. Ковальчук В.В. Основи наукових досліджень / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїєєв: Навч. посібник. – К.: ВД «Професіонал», 2004.
16. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. – М.; Экономика, 1986.
17. Лямин В.С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. – М.: Мысль, 1978.
18. Мересте У.И. Современная география: вопросы теории / У.И. Мересте, С.Я. Ныммик – М.: Мысль, 1984.
19. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. – М.: Высш. шк., 1990.
20. Мороз С.А. та ін. Методологія географічної науки: Навч. посіб. – К.: Заповіт, 1997.
21. Наука в экономической структуре народного хозяйства. – М.: Наука, 1990. – 191 с.
22. Научные работы: Методика подготовки и оформления / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., – 2000. – 544 с.
23. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента: Навч. посіб. // Чорненький Я.Я., Чорненька Н.В., Рибак С.Б. – К.: «Професіонал», 2006. – 208 с.
24. Основы научных исследований. География / Под ред Н.Д. Пистуна, Г.И. Швевса. – К.: Выща шк., 1988.
25. Отчет о научно-исследовательской работе. Общие требования и правила оформления ГОСТ 7.32.-81. – М: Госстандарт, 1981. – 30 с.
26. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П.И. Шевченко, Б.Д. Красовский, И.С. Дмитрик. – К., 1992. – 149 с.
27. Положення про організацію навчального процесу в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 51 с.
28. Порядок проведения научно-исследовательских работ. ГОСТ. 15.101-80. – М.: Госстандарт, 1981. – 28 с.
29. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. – 1992. № 12.
30. Пузыгая К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. / Учебн. пособие для студентов. – М: Высш. шк. 1989. – 223 с.
31. Солнцев В.Н. Системная организация ландшафтов. – М.: Мысль., 1981.

32. Справочник научного работника./ А.Р. Мацюк, З.К. Симорот, Я.Н. Шевченко и др. – К.: Наук. думка, 1989. – 328 с.
33. Суслов М.М. Методология экономического исследования. – М: Мысль, 1974. – 334 с.
34. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. – Одесса: Вища шк., 1988.
35. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. – 31с.
36. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1988.
37. Черванев И.Г. Современные парадигмы древнейшей из наук // Природа. – 1995. – № 2.
38. Штофф В.А. Проблемы методологии научного познания. – М.: Высш. шк., 1978. – 271 с.
39. Як правильно оформляли дисертацію та документи атестаційної справи: Зб. нормат. док. з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цеков. – К.: Ред. «Бюл. Вищої атестац. коміс. України»: Вид-во «Толока», 2006. – 80 с.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Вищої атестаційної комісії (ВАК) Міністерства освіти і науки Російської Федерації. – Режим доступу: <http://vak.ed.gov.ru>
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Харківській області. – Режим доступу: <http://uprstat.kharkov.ukrtel.net>
3. Офіційний сайт Державної науково-технічної бібліотеки України. – Режим доступу: <http://gntb.gov.ua>
4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
6. Офіційний сайт Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com>
7. Офіційний сайт Центральної наукової бібліотеки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Режим доступу: <http://www-library.univer.kharkov.ua>

ТЕМИ ПРАКТИЧНО-СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Вклад українських, російських та зарубіжних вчених в методологію суспільної географії	2
2.	Вибір теми наукового дослідження. Обґрунтування її актуальності та складання плану роботи. Алгоритм наукового суспільно-географічного дослідження. План наукового дослідження.	2
3.	Відбір і вивчення літературних джерел з обраної теми дослідження. Робота з фаховою літературою. Анотації.	2
4.	Розробка програм наукового дослідження. Визначення об'єкта, предмета, методів дослідження. Розробка комплексного плану наукового дослідження.	2
5.	Складання бібліографії з обраної теми дослідження. Редагування окремих тем наукового дослідження. Розробка методики проведення наукового дослідження. Питання розробки теоретичних концепцій і робочих гіпотез дослідження. Методика систематизації зібраного матеріалу. Обґрунтування доцільності використання окремих методів дослідження.	2
6.	Розробка тем географічного спрямування з проблем дослідження взаємодії природи-суспільства-господарства. Узагальнення результатів наукового дослідження. Оформлення ІНДР.	2
7.	Сучасні наукові суспільно-географічні дослідження: актуальність, імперативи, вихідні дані, методи та методика дослідження, аналіз та очікувані результати	2
	Разом	14

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Джерела інформації	1
2	Персоналії СЕГ	1
3	Наукова проблема	1
4	Протиріччя в науці	1
5	Рівні наукового знання географічної науки	1
6	Метод пізнання	1
7	Методи емпіричного дослідження	1
8	Методи теоретичного дослідження	1
9	Методи прикладних досліджень	1
10	Загальна схема наукового дослідження	1
11	Основні елементи наукового дослідження	1
12	Розробка плану дослідження	1
13	Науковий факт – як елемент дослідження	1
14	Мова і стиль наукової роботи	1
15	Опрацювання авторефератів тематичних наукових досліджень українських, російських та зарубіжних економ-географів	3
16	Робота з Інтернет-ресурсами по навчальній дисципліні	3
17	Робота з джерелами наукової інформації (монографіями, науковими статтями) Підбір бібліографічних джерел до окремих тем наукового дослідження. Бібліографічні фонди і робота в них.	5
18	Питання розробки теоретичних концепцій і робочих гіпотез дослідження. Методика систематизації зібраного матеріалу.	2
19	Розробка тем географічного спрямування з проблем дослідження взаємодії природи-суспільства-господарства	2
20	Оформлення результатів наукового дослідження (таблиці, карти, схеми, список використаних джерел)	3
21	Складання анотації наукової роботи. Загальні вимоги щодо оформлення кваліфікаційних бакалаврських робіт. Підготовка наукової статті за темою дослідження.	3
22	Основні вимоги до написання дипломної роботи спеціаліста. Магістерська наукова робота. Автореферат кандидатської дисертації. Правила оформлення бакалаврських дипломних та магістерських робіт. Дотримання основних вимог.	2
23	Індивідуальне науково-дослідне завдання (реферат)	14
	РАЗОМ	51

ТЕЗОВИЙ ЗМІСТ ПРАКТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ СПЕЦКУРСУ: ІНДИВІДУАЛЬНЕ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНЕ ЗАВДАННЯ

** тема дослідження відповідає темі магістерської роботи*

Завдання 1. Вибір теми наукового дослідження, обґрунтування її актуальності та складання плану дослідження

Мета: набуття навиків обрання та обґрунтування теми наукового дослідження, а також складання плану і програми науково-дослідних робіт.

Зміст роботи:

1. Вивчити лекційний матеріал та відповідну літературу.
2. Ознайомитись з проблемною тематикою однієї або кількох дисциплін /напрямків/, що розробляються на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства; детально познайомитися із змістом фахових видань, що видаються на кафедрі та факультеті: «часопис соціально-економічної географії», «Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Географія. Геологія. Екологія», а також із матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій «Регіон: стратегія оптимального розвитку» та «Регіон: суспільно-географічні аспекти».
3. Визначити ступінь актуальності попередньо обраних тем, що викликали зацікавленість, згідно з критеріями актуальності наукового дослідження. Обрати тему дослідження.
4. Самостійно підібрати і вивчити літературу з обраної теми. Визначити ступінь дослідженості обраної теми.
5. Розробити програму наукового дослідження: визначити об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; вказати методологічні основи та методичні підходи, очікувані результати та вид ефекту від їх використання.
6. Розробити календарний план використання науково-дослідної роботи.

Завдання 2. Складання бібліографії з обраної теми дослідження і використання її при написанні наукового або інформативного реферату

Мета: набуття практичних навиків з підбору літератури до теми дослідження, її реферування, складання рефератів і використання їх при виконанні науково-дослідних робіт (курскових і дипломних робіт тощо).

1. Вивчити лекційний матеріал.
2. Скласти бібліографію обраної теми дослідження та прореферувати літературу.
3. Скласти науковий або інформаційний реферат.
4. На основі складеного реферату підтвердити або спростувати актуальність обраної теми, уточнити перелік питань, що підлягають поглибленому дослідженню.

Завдання 3. Розробка методики проведення наукового дослідження

Мета: оволодіти прийомами розробки методики наукового дослідження, закріплення набутих знань щодо методів, які використовуються в економіко-географічних дослідженнях.

Зміст роботи.

1. Вивчити лекційний матеріал та рекомендовану літературу.
2. На основі вивченої літератури з питань дослідження сформулювати теоретичну концепцію і одну або декілька робочих гіпотез дослідження.
3. Визначити об'єкти і предмет дослідження.
4. Розробити методичне забезпечення обробки інформації.
5. Визначити методи систематизації результатів дослідження.
6. Обґрунтувати доцільність використання в даному дослідженні саме тих методів, які Ви обрали.

Завдання 4. Узагальнення і оформлення результатів дослідження.

Складання анотації та рецензій на наукову роботу

Мета: оволодіння методами узагальнення результатів дослідження; набуття навиків з складання анотації та рецензії на наукову роботу.

Зміст роботи.

1. Вивчити лекційний матеріал та відповідну літературу.
2. Узагальнити результати дослідження.
3. Вивчити вимоги щодо оформлення результатів дослідження.
4. Скласти науковий реферат.
5. Написати анотацію на науковий реферат.
6. Скласти рецензію на наукову роботу.

За підсумком проведених робіт, підготувати реферат за темою своєї магістерської роботи (до 10 стор.).

Реферат має включати:

- обґрунтування актуальності вибраної теми і проблема;
- визначення мети та завдань дослідження;
- визначення та обґрунтування об'єкта та предмета дослідження;
- методи дослідження, що за допомогою їх буде визначено;
- опис основних етапів роботи (виділення розділів та їх стислий зміст);
- передбачувані висновки, як вони відповідають меті та завданням;
- на яких джерелах інформації буде виконуватися робота;
- які матеріали виробничих практик будуть використані.

ПИТАННЯ ДО ПІДСУМКОВОГО МОДУЛЬНОГО КОНТРОЛЮ

- Обґрунтувати зміну завдань СЕГ на різних етапах її розвитку.
- Обґрунтувати необхідність соціо-географічних досліджень в кінці ХХ – початку ХХІ ст.
- Пояснити основи виникнення напрямку СЕГ – географія сфери обслуговування (на яких попередніх наукових напрямках вона виникла, чому?).
- Різні підходи до визначення предметно-об’єктної області дослідження СЕГ.
- Задачі СЕГ з дослідження територіальних особливостей переходу до СР.
- Обґрунтувати особливості дослідження регіонального розвитку в СЕГ.
- Персоналії СЕГ (історичні періоди діяльності, напрямки досліджень, науковий вклад тощо).
- Визначення поняття «ЕГП» за М. Баранським.
- Об’єкт дослідження
- Предмет дослідження
- Об’єкт дослідження в суспільній географії (за О.І. Шаблієм)
- Предмет дослідження суспільній географії (за О.І. Шаблієм)
- Науковий факт
- Метод
- Методика
- Методологія
- Алгоритм (схема) наукового дослідження
- Методи емпіричного дослідження
- За якими критеріями вибирається тема наукового дослідження
- Що включає план – проспект наукового дослідження
- Основні інституції, які займаються випуском інформаційних видань для науковців
- Основні джерела наукової інформації
- Роль цитування в науковій роботі. Вимоги до цитування
- Основні вимоги до мови та стилю наукової роботи
- Тема наукового дослідження: «...». Визначити об’єкт та предмет даного дослідження
- Обґрунтувати зміну завдань СЕГ на різних етапах її розвитку
- Вказати історичний періоди діяльності, напрямки досліджень, науковий вклад персоналій: С. Рудницького, В. Кубійовича, М. Баранського, О. Шаблія, О. Топчієва та інших.

ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота						Сума
Модуль 1						100
T1+T2	T3	T4+T5	T6	T7	ІНДР	ПМК
5	5	5	5	5	35	40

T1, T2...T7 – теми модуля

ПМК – підсумковий модульний контроль

ІНДР – індивідуальна науково-дослідна робота

Умови допуску студента до підсумкового модульного контролю:

- Участь у дискусіях на всіх семінарських заняттях;
- Виконання індивідуального навчально-дослідного завдання (реферату);
- Виконання контрольної роботи.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	диференційований залік
90 – 100	відмінно
80 – 89	добре
70 – 79	
60 – 69	задовільно
50 – 59	
1 – 49	незадовільно

Знання студентів оцінюється як з теоретичної, так і з практичної підготовки за такими критеріями:

«відмінно» – студент міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок;

«добре» – студент добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного;

«задовільно» – студент в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю;

«незадовільно» – студент не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.

ДОДАТКОВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ ДО СПЕЦКУРСУ

Додаток А

КОРОТКИЙ СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ ТА ПОНЯТЬ

Абстрагування – це пошук загального, що є в досліджуваних об'єктах, шляхом свідомої відмови від контролю.

Автореферат – це короткий виклад змісту дисертації, який готується здобувачем після завершення роботи над основним дослідженням і надається вчесьній раді на захисті дисертації. Основне призначення автореферату дати можливість ознайомитися зі змістом роботи, не звертаючись до самого дисертаційного дослідження. Тому до оформлення автореферату пред'являються строгі вимоги.

Ад'юнкт – це особа, яка має повну вищу освіту і освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в ад'юнктурі для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Актуальність теми – це важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження сучасним потребам певної галузі науки та перспективам її розвитку, практичним завданням відповідної сфери діяльності. Вона характеризує співвідношення між тим, що з даної проблеми вже відомо і що досліджується здобувачем уперше, і свідчить про те, для якої галузі науки чи виробництва мають цінність наукові результати дисертації.

Анкетування – це метод збору інформації за допомогою опитувального листка з певними запитаннями.

Апарат науковий – це основні положення, котрі визначають спрямованість, логіку та умови підготовки і проведення дослідження.

Аспірант – це особа, яка має повну вищу освіту та освітньо-кваліфікаційний рівень магістра або спеціаліста, навчається в аспірантурі (ад'юнктурі) вищого навчального закладу або наукової установи для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук.

Аспірантура – це основна форма підготовки науково-педагогічних і наукових кадрів, яка організується при вищих навчальних закладах і науково-дослідних установах, де є кваліфіковані кадри наукових керівників (доктори наук і професори), а також відповідна експериментальна база.

ББК – це бібліотечно-бібліографічна класифікація, в якій науки розміщені у послідовності, що об'єктивно притаманна явищам зовнішнього світу.

Бібліографія – це перелік книг, журналів, статей із вказівкою вихідних даних; покажчик літератури.

Варіант прогнозу – це кожний із можливих станів майбутнього розвитку процесів.

Викладач старший – це посада у вищих навчальних закладах, яка займає проміжне положення між викладачем (асистентом) та доцентом.

Виписки тематичні – це особливий спосіб запису змісту почутого, або прочитаного. Мета таких виписок – підготовка матеріалу для доповіді, повідомлення. Складанню виписок передуює добір необхідної літератури, її значення. На цій основі складається план, відповідно до якого добираються тематичні виписки.

Гіпотеза – це будь-яке припущення, здогадка тощо, істинність яких залишається невідомою і які слугують для попереднього пояснення та передбачення нових явищ, подій та фактів. Гіпотеза виникає тоді, коли набуте знання вже не може забезпечити розуміння сутності явища.

Докторант – це особа, яка має науковий ступінь кандидата наук і зарахована до докторантури для підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Дослідження емпіричне – це наукове дослідження, яке передбачає отримання фактофіксуючого знання.

Дослідження лонгітюдне – це вид повторного дослідження, в процесі якого здійснюється тривале періодичне спостереження за одними й тими ж особами як членами соціуму або соціальними об'єктами.

Дослідження міждисциплінарні – це форма організації дослідження, яка передбачає співпрацю між представниками різних дисциплін у вирішенні комплексної практичної або наукової проблеми.

Дослідження наукове – це цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають у вигляді системи понять, законів, теорій.

Дослідження панельне – це різновид повторного дослідження, метою якого являється вивчення змін, що відбуваються в якійсь частині соціуму протягом певного проміжку часу.

Дослідження польове – це соціологічне дослідження, яке спрямоване на безпосереднє і всебічне вивчення соціально-географічного об'єкта в нормальних природних умовах, в соціальному контексті його повсякденного життя.

Дослідження прикладні – це дослідження, які мають на меті розв'язання тих чи інших практичних питань і проблем.

Дослідження фундаментальне – це дослідження, яке має на меті розкрити сутність явищ, знайти глибинні, сховані підстави дійсності, дати їй наукове пояснення. У результаті таких досліджень створюється теорія.

Експеримент – це спосіб отримання інформації про кількісну та якісну зміну показників діяльності й поведінки об'єкта в результаті впливу на нього деяких керованих і контрольованих факторів (перемінних).

Етика дослідження – це поширення моральних норм на процес дослідження і на його результати.

Задача – це ціль діяльності, дана у визначених умовах, яка потребує для свого досягнення адекватних цим умовам засобів.

Закон науковий – це особливий різновид гіпотези, яка має підтвердження практикою і чітко відображує об'єктивні причинно-наслідкові зв'язки.

Закономірність – це об'єктивний, суттєвий і постійно діючий (повторюваний) зв'язок явищ природи і суспільного буття. Найбільш суттєві і загальні закономірності називаються законами.

Здобувач – це особа, яка прикріплена до ад'юнктури і готує дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук без навчання в ад'юнктурі.

Інтерв'ю – це цілеспрямована бесіда, ціль якої отримати відповіді на запитання, які передбачені програмою дослідження. Залежно від числа респондентів розрізняють індивідуальні та групові інтерв'ю.

Картотека – це перелік усіх матеріалів з якоїсь певної тематики.

Класифікація – це певне групування об'єктів за якоюсь єдиною ознакою чи за певною сукупністю ознак.

Конспект – це короткий, але зв'язний і послідовний переказ змісту статті, розділу книжки, брошури, лекції тощо. Іншими словами – це універсальна форма запису почутого і прочитаного, в якій знаходять місце і план, і тези, і виписки, і цитати, і самостійні спостереження, зауваження. Основною особливістю конспекту є його логічність, стислість.

Кластер – це група територіальних одиниць (регіонів), що мають подібні тенденції чи особливості розвитку.

Контент-аналіз – це метод дослідження текстів, документальної інформації. До речі, документальною називають інформацію, яка фіксована в друкованому або рукописному тексті, на магнітній стрічці, кіноплівці тощо.

Концепція – це теорія, переведена в алгоритм розв'язання конкретної проблеми. Концепція не має таких суворих обмежень, як теорія. Наукові засади концепцій включають закони, принципи, ідеї, гіпотези, припущення, факти, об'єднані єдиною методологічною платформою, яка забезпечує певну цілісність дослідницької програми та визначає її загальний напрям.

Матеріали наукових конференцій – це збірник коротких повідомлень про розробки наукових проблем, встановлення та дослідження наукових фактів тощо.

Мета дослідження – це запланований результат дослідження. Мета дослідження має бути досягнутою в результаті роботи, про що чітко говориться у висновках.

Метод дослідження – це сукупність мислених логічних і практичних дій (операцій, процедур, алгоритмів), які мають на меті розв’язання певного наукового пізнавального завдання.

Метод науки – це сукупність дослідницьких дій, що застосовують для здобуття нових знань.

Методи загальнонаукові – це такі засоби і прийоми досліджень, що можуть бути використані після внесення до них певних уточнень та модифікацій в усіх науках. Серед загальнонаукових можна назвати методи абстрагування і конкретизації, індукції та дедукції, аналізу і синтезу, моделювання, формалізації, структурування, макетування, алгоритмізації, прогнозного управління, класифікації, експертних оцінок, тестування тощо.

Методика – це сукупність прийомів, способів дослідження, порядок їх застосування та інтерпретації отриманих за їх допомогою результатів. Вона залежить від характеру об’єкта дослідження; методології; мети дослідження; розроблених методів; загального рівня кваліфікації дослідника.

Методи конкретно-наукові – це такі методи наукового дослідження, які використовуються в окремих науках або у споріднених групах наук. За цією ознакою вони поділяються відповідно на спеціальні та міждисциплінарні. До перших з них належить, наприклад, метод суспільно-географічного районування. Серед міждисциплінарних методів можна назвати метод картографування тощо.

Методи філософські – це такі засоби наукового пізнання, які спрямовані на використання під час проведення наукових досліджень категорій, положень, принципів і законів певних філософських систем. Одним із найвідоміших філософських методів являється діалектична логіка.

Методологія – це філософське вчення про методи пізнання, наука про побудову людської пізнавальної діяльності.

Моделювання – це процес заміни реального об’єкта дослідження його спрощеним аналогом (моделлю), який у достатній мірі зберігає основні властивості об’єкта і дає можливість дослідити їх для одержання нової інформації про останній.

Моделювання географічне – це процес побудови, вивчення і використання географічних моделей в практичній і теоретичній діяльності.

Модель – це матеріальна чи уявна конструкція, котра в процесі пізнання відбиває і заміщує об'єкт дослідження та що при її безпосередньому вивченні отримуються знання про даний об'єкт.

Монографія – це наукове видання, що містить наявність, розробку, обґрунтування (дослідження) певної теми (проблеми).

Навчання дистанційне – це педагогічна технологія, яка ґрунтується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп'ютерні навчальні програми різного призначення та сучасні телекомунікації для доставки навчального матеріалу та спілкування.

Новизна – це критерій якості інформації (результатів наукових досліджень), який відбиває суспільно значимі нові знання, факти, дані, отримані в результаті дослідження чи практичної діяльності. Критерій новизни відбиває змістовну сторону результату, ступінь його оригінальності. У залежності від результату на перший план може бути висунута теоретична новизна (концепція, принцип і т.д.) чи практична (правило, рекомендація, методика, вимога, засіб і т.д.), чи обидва види одночасно.

Об'єкт дослідження – це частина матеріального світу, на яку спрямована увага дослідника.

Опитування – це метод безпосереднього спілкування з людьми з метою одержання первинної інформації.

Парадигма – це сукупність найбільш суттєвих елементів наукової теорії чи теорій, викладена у конструктивній, сприйнятій для практики формі.

План – це попередня форма запису прочитаного. Він передує тезам та конспекту – більш складним та змістовнішим формам нотування. Змістовні тези не можливі без попередньо складеного чіткого плану, хоча зміст і обсяг плану та тез можуть відрізнятися. Вдало сформовані тези включають у себе всі основні питання, які має відбивати план. Ці питання у тезах доповнюються положеннями, що розкривають окремі аспекти мікротем.

План-проект – це реферативне викладення питань, розміщених в логічному порядку, на основі чого й повинен викладатися весь зібраний дослідником матеріал. Послідовність та логічність визначається відповідними задачами дослідження, поставленими на початку для розкриття мети дослідження.

Поняття – це форма мислення, відображає загальні, істотні властивості чи відношення для певної сукупності предметів, явищ, процесів.

Предмет дослідження – це певний аспект, бік об'єкту дослідження, його досліджувані якості. Предмет міститься в межах самого об'єкта.

Проблема – це результат усвідомлення в науці проблемної ситуації, пов'язаної з труднощами розвитку подальшого пізнання.

Прогноз – це результат наукового передбачення змін у розвитку будь-яких процесів у цілому та окремих складових зокрема на підставі даних про напрямки, характер та особливості їх попереднього розвитку.

Прогнозування – це процес наукового передбачення зміни станів об'єкту дослідження упродовж фіксованого відрізка часу в майбутньому.

Протиріччя в науці – це невідповідність між теорією та досвідом, мисленням та практикою в процесі її розвитку, яка періодично виникає в науці.

Процес – це послідовна зміна станів, стадій розвитку будь-чого.

Районування – це територіальна систематизація, яка являє собою процес розчленування території на відносно цілісні частини. Кожен район відрізняється від класів, таксонів, типів насамперед унікальністю свого місцезнаходження (просторовим фактором).

Респондент – це опитуваний, що відповідає на питання анкети чи приймає участь в інтерв'ю як об'єкт дослідження.

Реферат – це доповідь на певну тему, що передбачає огляд відповідних літературних та інших джерел або виклад змісту наукової роботи, книжки, статті.

Реферування – це виклад основного змісту документа (статті, книги) у короткій формі чи складання резюме документа.

Рецензія – це стаття, метою якої є критичний огляд якого-небудь наукового чи художнього твору; відгук на наукову працю чи який-небудь здобуток перед їх публікацією, захистом. Висвітлює зміст рецензованого документа і дає критичну оцінку як його окремим положенням, так і документу в цілому.

Робота кваліфікаційна – це підсумкова робота студента-випускника, яка засвідчує його фаховий рівень, а також рівень знань, умінь та навичок щодо роботи з науковою літературою, виявляє самостійність у підході до вирішення проблемних питань, які постають у процесі роботи над обраною темою.

Робота курсова – це робота на певну тему, яка передбачає опрацювання наукових, законодавчих, навчальних джерел, забезпечує їх об'єктивний виклад на основі відповідного аналізу та засвідчує суб'єктивний ступінь самостійності, вміння застосовувати здобуті знання та набуті навички, розкриває дослідницькі вміння та здібності.

Робота магістерська – це спеціальна форма наукової роботи, яка передбачає опрацювання наукових, законодавчих, навчальних, архівних (у тому числі рукописних) джерел на вищому у порівнянні з дипломною роботою, рівні, забезпечує об'єктивний виклад опрацьованого матеріалу на основі відповідного

аналізу та засвідчує суб'єктивний ступінь самостійності, має свої кваліфікаційні ознаки.

Рубрикація – це розчленування тексту на складові частини, розподіл по рубриках (розділам, підрозділам у тексті); графічне відділення однієї частини від іншої, а також використання заголовків, нумерації і т.п. Рубрикація є зовнішнім вираженням композиційної структури наукового тексту і відбиває логіку наукового дослідження.

Рукопис – це здобуток писемності, написаний від руки; умовна назва форми фіксації здобутку (наукової праці); кваліфікаційні роботи мають вид рукопису.

Ситуація проблемна – це вираження невідповідності між ціллю дослідження та засобами її досягнення попередніми, існуючими в науці, методами та засобами – концептуальними і емпіричними способами і прийомами дослідження.

Спостереження – це метод отримання первинної інформації, що ґрунтується на безпосередньому візуальному та слуховому сприйнятті процесів та явищ, стосовно об'єкта, який вивчається.

Схема – це зображення, яке передає, зазвичай за допомогою умовних знаків і без дотримання масштабу, основну ідею будь-якого предмета, явища чи процесу та показує взаємозв'язок його головних елементів.

Тези – це стисло сформульовані основні положення прочитаного тексту, що вбирають суть висловленого. Якщо план допомагає представити структуру тексту та назвати його основні теми, то тези розкривають суть всієї текстової інформації.

Теорія – це система понять, суджень, уявлень, гіпотез, закономірностей і законів про найбільш загальні, необхідні й сутнісні зв'язки у певній предметній області знань.

Теорія наукова – це вид теорії, який має справу з сутнісним, закономірним.

Термін – це спеціальне слово, або словосполучення, яким позначають кожне поняття.

Тест – це короткочасне стандартне завдання, виконання якого може служити показником розвитку певних психічних функцій (спостережливості, пам'яті, мислення, уяви, уваги); наявності чи відсутності рівня певних знань, умінь, навичок, якостей вихованості; ступеня готовності людини до певної професії; інтересів, думок, здібностей людини.

Типологія – це метод наукового пізнання, за яким множина об'єктів розчленовується та ґрунтується на основі узагальненої ідеалізованої моделі – типу.

Тренд – це загальна тенденція, траєкторія розвитку.

УДК – це Універсальна десяткова класифікація друкованих творів та документальних матеріалів. Використання УДК дає можливість єдиної систематизації інформаційних матеріалів, зручності при вузькоспеціалізованому виборі інформації та в процесі обміну інформацією між країнами.

Узагальнення – це спроба передати загальну думку розділу, або цілої авторської праці одним реченням.

Факт науковий – складні елементи основного наукового знання, основа об'єктивних властивостей процесів, об'єктів, речей. На основі аналізу фактів встановлюються закономірності, формулюються закони, гіпотези тощо.

Формалізація – це процедура виділення окремих властивостей чи відношень географічних об'єктів, які представляють головний інтерес для дослідника, при відповідному абстрагуванні від інших його характеристик.

Форми фіксації даних – це способи представлення інформації, зібраної в ході дослідження – текстові і графічні (графіки, таблиці, схеми, гістограми, діаграми).

Цитата – це порівняно короткий уривок з літературного, наукового чи будь-якого іншого опублікованого твору, який використовується, з обов'язковим посиланням на його автора і джерела цитування, іншою особою у своєму творі з метою підтвердження або ілюстрації тієї чи іншої думки. Цитата обов'язково береться в лапки.

Шкала – це послідовність чисел, що служить для кількісної оцінки яких-небудь величин.

**КОРОТКИЙ СЛОВНИК СТАЛИХ І СИНОНІМІЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ
НАУКОВОГО ТА ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ**

- анотація (статті)
- бажаний ефект
- базуватися... на
- без сумніву
- безперечно; цього не можна заперечити
- безпосередньо після
- безсумнівно; безперечно; безумовно; будьте певні; обов'язково; напевно
- беручи все до уваги; зважаючи на все; враховуючи все; в підсумку;
- беручи до уваги, враховуючи
- більш за все
- більш того
- більшість
- будь-яким способом (чином)
- були визначені
- бути автором
- бути важливим
- в кількох словах; коротко кажучи
- взагалі кажучи; у загальних рисах
- виникає питання
- відверто кажучи
- говорячи без перебільшення
- дивно, але; як не дивно
- до вашого відома
- до речі; між іншим
- до того ж; крім того; ще один доказ того, що...
- з одного боку...; з іншого боку
- з цього погляду; з цієї точки зору
- за визначенням
- за винятком; плюс-мінус
- за загальною думкою; як усі вважають (кажуть); за словами усіх
- за наявними відомостями
- за цих обставин, за існуючим станом речей, за теперішніх умов
- загалом кажучи; взагалі; у загальних рисах
- залежно від обставин

- звичайно; без сумнівів
- і все інше; і так далі; тощо
- і на додаток; більше того; що ще важливо відмітити
- і не дивно; немає нічого дивного; нічого дивуватися; цілком природно
- і тому подібне; і таке інше; як кажуть; що називається
- коротко кажучи; коротше кажучи; в двох словах
- краще сказати; точніше сказати
- крім того; по-друге
- майже; по суті; фактично; все одно що
- між іншим
- на додачу; до того ж; крім того
- на думку когось; як хтось вважає (каже); згідно
- на закінчення
- на нашу думку
- на черзі
- навряд чи можна назвати
- над усе; передусім; насамперед; в першу чергу; головним чином
- наскільки нам відомо; наскільки ми знаємо (можемо судити)
- немає найменшого сумніву; ні крихти сумніву; немає підстав для сумніву
- ні в якому разі; аж ніяк; ні в якій мірі
- окрім; за виключенням; як би не; на додаток
- отже; отож; виходить; значить; так-от
- перш ніж сказати; перед тим як сказати; перш ніж продовжити
- підсумовуючи все сказане; коротше кажучи
- повернемося до теми нашої розмови; повернемося до теми обговорення
- повертаючись до цього питання
- повинен вам сказати
- поза всяким сумнівом
- по-перше; насамперед; передусім; в першу чергу; перш за все; спочатку
- почати з того, що
- справа в тому, що; йдеться про те, що; мова йде про те, що
- у кінцевому підсумку; кінець кінцем
- фактично
- цілком імовірно
- що стосується решти; щодо решти
- щось подібне; щось на зразок

ДЕЯКІ ВИДИ НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИХ РОБІТ

Форма	Структура
Доповідь	<ul style="list-style-type: none"> ➤ назва ➤ в коротких вступних положеннях висвітлюється науково-практична цінність теми ➤ сутність теми, основні наукові пропозиції ➤ висновки та пропозиції
Тези доповіді	<ul style="list-style-type: none"> ➤ назва ➤ основні положення доповіді ➤ основні висновки та пропозиції
Наукова стаття	<ul style="list-style-type: none"> ➤ назва ➤ вступні положення ➤ короткі дані про методику дослідження ➤ аналіз власних наукових досліджень та їх узагальнення ➤ висновки та пропозиції ➤ список використаних джерел ➤ посилання на використані джерела інформації
Науковий звіт	<ul style="list-style-type: none"> ➤ коротке викладення плану та програми закінчених етапів наукової роботи ➤ значимість попередньої роботи, її цінність для науки та практики ➤ детальна характеристика використаних методів ➤ наявність нових наукових результатів ➤ підсумки дослідження з виділенням невирішених питань ➤ висновки і пропозиції ➤ список використаних джерел ➤ посилання на використані джерела інформації
Реферат	<ul style="list-style-type: none"> ➤ вступна частина ➤ основний текст ➤ висновки ➤ список використаних джерел ➤ посилання на використані джерела інформації
Монографія	<ul style="list-style-type: none"> ➤ вступ ➤ докладно та всесторонньо досліджується та висвітлюється якась одна з проблем чи тема ➤ висновки по кожному розділу ➤ загальні висновки ➤ список використаних джерел ➤ посилання на використані джерела інформації

РОЗРОБКА РОЗГОРНУТОГО ПЛАНУ (ПЛАНУ-ПРОЕКТА) НАУКОВОЇ РОБОТИ

Змістовно-дослідницькі запитання:

ВСТУП:

- обґрунтування вибору теми дослідження, визначення її актуальності;
- формулювання наукової проблеми;
- визначення мети та завдань дослідження, які будуть вирішені для розкриття теми;
- визначення об'єкту та предмету дослідження;
- обґрунтування обраних методів та методики дослідження;
- використанні джерела інформації в загальному вигляді;
- структура роботи.

ІСТОРИЧНИЙ ОГЛЯД ПРОБЛЕМИ:

- етапи розвитку проблеми;
- ступінь розробки проблеми;
- сучасний стан проблеми;
- закономірності, які необхідно виявити через проведення аналізу історичного розвитку проблеми.

ОСНОВНА ЧАСТИНА ДОСЛІДЖЕННЯ:

- розщеплення (поділ основних запитань на підпитання, пункти і т.д.);
- розкриття протиріч, що містяться в проблемі та розробка основного питання проблеми;
- визначення методів дослідження кожного питання (підпитання);
- визначення запитань, для вирішення яких у даний момент немає можливостей та можливі міри для їх вирішення в подальшому;
- формулювання деяких попередніх висновків по розділам.

ВИСНОВКИ:

- формулювання основних результатів дослідження;
- висновки про вирішення головного запитання проблеми;
- визначення нового, що досягнуто при розробці проблеми;
- акцентування уваги на положеннях, що розроблені автором роботи особисто;
- пропозиції по реалізації досягнутих результатів;
- встановлення проблем суміжного значення, що були виявлені при вирішенні проблеми та визначення шляхів можливого їх вирішення.

ТИПОВІ ПОМИЛКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ НАУКОВОЇ РОБОТИ ДО ЗАХИСТУ

1. Тема (назва) наукової роботи не розкривається в положеннях, які виносяться до захисту.

2. Положення даються коротко, схематично, детально не розкриваються і не показують наукового «обличчя» дослідника, його наукових ідей.

3. Новизна та теоретична значимість не виділяються, невміло формулюються.

4. Не витримується наукова термінологія, замість загальноприйнятих термінів вживається розмовно-побутова лексика. Порушується науковий стиль передачі та подачі наукових матеріалів.

5. Загальні висновки не передають змісту основних розділів, не дають можливості побачити багатство науково-дослідних результатів, наукових досягнень.

6. Список використаних джерел при написанні наукової роботи включає книги, дисертації та статті, що не завжди відносяться до теми дослідження. Досить часто перераховуються застарілі джерела, незначні статті з журналів та навіть газет. Список використаних джерел оформляється з помилками та порушеннями загальноприйнятого стандарту.

7. Досить багато зустрічається орфографічних, синтаксичних та стилістичних помилок.

**ПЕРЕЛІК ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ
В ГАЛУЗІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ГЕОГРАФІЇ
ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТАМИ**

- Вестник Московского университета (серия география)
- Вестник РАН (серия географическая)
- Вестник Санкт-Петербургского университета (серия 7 геология. география)
- Вестник Санкт-Петербургского университета (серия 5 экономика)
- Вісник НАН України
- Вісник Харківського університету (серія географія, геологія, екологія)
- Вопросы статистики
- Вопросы экономики
- Демографія та соціальна економіка
- Економіка України
- Економіка. Фінанси. Право
- Економіст
- Економічний часопис – XXI
- Регіональна економіка
- Статистика України
- Україна: аспекти праці
- Український географічний журнал
- Український соціум
- Часопис соціально-економічної географії

Навчально-методичне видання

Немець Людмила Миколаївна
Сегіда Катерина Юріївна
Яновська Ольга Олександрівна

**НАУКОВИЙ СЕМІНАР – НОВІТНІ НАПРЯМИ
СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:**
Навчально-методичний комплекс для самостійної роботи
студентів-магістрантів, які навчаються за спеціальністю
«Економічна та соціальна географія»

Підписано до друку 28.09.2012. Формат 60×84/16. Гарнітура Таймс. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Ум.-друк. арк. 2,3. Обл.-вид. арк. 1,7. Наклад 30 прим.
Надруковано ФОП Грицак С.Ю., 61103, м. Харків, вул. Дерев'янка 7, к. 86
Свідоцтво про державну реєстрацію № 04058835Ф0040482 від 01.04.2000
Тел. (057) 343-75-62, e-mail: ekograf@i.ua